

Croatica XXVII/XXVIII (1998./1999.) - 47/48 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Ellen Elias-Bursać

SABLASNI GLAS AUGUSTINA OUYÉVITCHA U KNJIZI
GRAMMAIRE ÉLÉMENTAIRE DE LA LANGUE SERBE

UDK 808.62-5-8

U članku se, prvi put u hrvatskoj znanosti o književnosti, izlažu podaci gramatičke i kulturološke naravi iz često spominjane, ali dosad u hrvatskoj znanosti ne de visu istumačene, Grammaire Élémentaire de la langue Serbe, što ju je "mladi" Tin Ujević, a za potrebe svojedobnih protuhrvatskih naručitelja, bio sastavio s uglednim francuskim publicistom Pierreom de Lanuxom. Premda pisana znanstvenopopularnim stilom, a za čitatelje tada aktualnih političkih i vojnih struktura, Gramatika odaje i Ujevićev autorski prinos, koji se očituje u stanovitim jezičnim podacima leksičke i sintaktičke razine, a oni su sukladni Ujevićevu onodobnom pjesničkom opusu.

U pismu što ga je Augustin Ujević uputio Anti Trumbiću 17. prosinca 1915. iz Pariza spominje mu, među ostalim, da je "...ovdje u Parizu prilično zabavljen radom... Ja ovdje prevodim stvari za *Bulletin Yougoslave*, sastavljam srpskohrvatsku gramatiku s de Lanuxom i šaljem članke za američke novine...".

Potruga u Wideneru, knjižnici sveučilišta Harvard u SAD, pokazala je pod imenom de Lanux, Pierre naslov: *Grammaire Élémentaire de la Langue Serbe*, izdavača Librairie Delagrave., 1916 (drugo izdanje). Autori su na omotu *Elementarne gramatike* i drugdje navedeni kao Pierre de Lanux et Augustin Ouyévitch², i još se veli na naslovnoj stranici da je predgovor napisao M. Vesnitch, Ministre de Serbie en France et en Belgique. Iz drugih naslova autora i prevoditelja Pierrea de Lanuxa saznajemo da je rođen 1887. g. i da je u nekim od svojih drugih djela³ iznosio gledišta na "jugoslavensko pitanje", temu od velikog interesa u Francuskoj za vrijeme Prvoga svjetskog rata, dok je bila u savezništvu sa Srbijom. Ova francusko-srpska gramatika je objavljena istom pobudom. U svom predgovoru Vesnić govori o dugogodišnjem prijateljstvu između Francuske i Srbije. On navodi da su brojni Srbi upoznati s francuskim, međutim da

Moins nombreux sont les Français connaissant le Serbe, et se défait se fait sentir depuis quelque temps déjà, tout particulièrement depuis le jour où les vaillantes troupes de la République sont parties au secours de nos armées et depuis que les héroïques soldats de France et de Serbie doivent combattre côte à côte nos ennemis communs." (str. V).

A sljedeći ulomak u *Gramatici* obrazlaže pojam samostalnog učenja jezika:

"Se représenter l'étude comme un voyage de découverte. Faire chaque jour une étape convenable - en s'assurant souvent de ses communications."

¹ SD XIV, str. 242.

² U pismima datiranim 23. VI. 1916., odnosno 14. VI. 1918. i 7. XII. 1918., Ujević navodi svoje ime kao Augustin Oujevitch, odnosno Ouyévitch (SD, XIV, 244 i 254).

³ Lanuxovi prijevodi na francuski: Arthur Evans, *Les Slaves de l'Adriatique et la route continentale de Constantinople, The Near East*, 1916; *L'Unité Yougoslave* (préface de T. G. Masaryk); James Baldwin, *Psychologie et Sociologie*; Ch. Ellwood, *Principes de psycho-sociologie*; F. Hebbel, *Judith*; P. Mackaye, *Washington, Brentano's*, 1919 (naslovi bez datuma izdavanja ili izdavača su nađeni u njegovim knjigama pod naslovom: *Du même auteur, traductions*, ali bez drugih podataka). Knjige njegove: *L'Autriche-Hongrie en guerre contre ses sujets* napisano s Milanom Topplitzom a objavljeno u *Revue hebdomadaire*, 1915; *La Yougoslavie*, Pariz, Payot, 1916; *Young France and New America*, NY, Macmillan, 1917; *Éveil d'une éthique internationale*, Stock, 1925; *La vie de Henri IV*, Paris, Gallimard, 1927; *Sud* (o američkom jugu), Paris, Plon, 1932; *La neutralité américaine en 1936*, Paris, Hartman, 1936; *France de ce monde*, NY, Editions de la Maison française, 1941; *Têtes de pont*, Montreal, Valiquette, 1942; *New York 1939-1945*, Paris, Hachette, 1947. Navodi se i jedna knjiga stihova bez datuma: *Imaginaires, poèmes*. De Lanux, 1936. g., nosi profesionalni naslov: "Directeur du Bureau de Paris de l'Office Français de Renseignements aux États-Unis".

Dakle, *Grammaire Elementaire* nije samo gramatika, već udžbenik namijenjen francuskim vojnicima i časnicima upućenima na srpsku i solunsku frontu. A činjenica da je harvardski primjerak drugo, a ne prvo izdanje, pokazuje da je izdanje bilo traženo, kako potvrđuje i kritika tog vremena⁴:

“Petit volume où l'on a cherchée surtout la conclusion, la simplicité et la clarté ; à la feuilleter, il semble qu'on y ait parfaitement réussi et qu'en ces quelque cent pages (y compris le lexique et les exercices) on donne tout l'essentiel. C'est dire qu'il pourra rendre des services à l'heure actuelle.”⁵

A drugi izvod iz kritike tvrdi:

“Ouvrage clair, bien tiré; et qui certainement servira à notre rapprochement intellectuel avec nos grands amis les Serbes.”⁶

Na prvi pogled ne bi se očekivalo da jedna jezična gramatika i udžbenik mogu služiti kao izvor informacija o autorovu životu. Uzto, čim je autorstvo zajedničko, kao što jest u ovom slučaju, ne može se sa sigurnošću odrediti koliki je bio Ujevićev doprinos tekstu. Međutim, zahvaljujući i Ujevićevoj duhovitosti i njegovoj slobodi te subjektivnosti pri obradi mnogih predmeta, što je karakteristika i njegovih žurnalističkih tekstova i eseja, *Elementarna gramatika* ima brojnih pojedinosti koje ukazuju na osnovne preokupacije Ujevićeva stvaralaštva i osobnog života.

Jezične su vježbe najzanimljivije štivo u *Elementarnoj gramatici*. Sastoje se od kratkih nizova rečenica, prvo na srpskom a zatim na francuskom jeziku.⁷ Međutim djelo je zanimljivo proučavati i iz aspekta ondašnjih pogleda na status srpskog, odnosno srpskohrvatskog, odnosno hrvatskog jezika, a rječnik (*Lexique*) na kraju knjige vrijedi pažnje kao jedino mjesto gdje se primjećuje veći udio hrvatskog leksika, najvjerojatnije upravo zahvaljujući Ujevićevu utjecaju.

Tijekom Prvoga svjetskog rata, pitanje definicije jezika Srba i Hrvata bilo je razapeto između onih koji su podržavali unitaristički pristup jeziku,⁸ predvođeni Skerlićem čijoj je grupi u to vrijeme pripadao i Ujević⁹, i onih, s

⁴ Sljedeći citati francuske kritike *Elementarne gramatike* nalaze se u knjizi R. J. Odavica, objavljena “Chez l'auteur”, u Parizu, 1918. g. *Essai de Bibliographie Française sur les Serbes, Croates et Slovènes depuis le commencement de la guerre actuelle*. Lanux se u bibliografiji navodi s tri naslova, dotična gramatika, *La Yougoslavie*, 1916, i *L'Autriche-Hongrie en guerre contre ses sujets*, 1915. Ujević, makar uveden u Lanuxa grafijom kakva je na omotu *Grammatike*, tj. Ouyévitch, stoji kao Onyévitich pod ‘O’, a uz njegovo ime nemamo drugo nego Voir: Lanux (Pierre de), što sugerira da nema još naslova njegova autorstva glede objavljivanja u Parizu za vrijeme Prvoga svjetskog rata.

⁵ *Le Correspondant*, 25. 6. 1916: 1148.

⁶ *Revue critique*, 19. 8. 1916.

⁷ Makar francuske rečenice slijede srpskima u svakom poglavlju, nisu doslovni prijevodi srpskih već često obraduju slične teme.

⁸ 1913. g. Jovan Skerlić je bio predložio unitarističko rješenje “jezičnog pitanja”, što bi bilo uključilo srpsko odustajanje od ćirilice i hrvatsko prihvaćanje “istočnog dijalekta”. Milenko Vesnić je pak podržavao upotrebu ćirilice.

⁹ Ivo Banac, *The National Question in Yugoslavia*, Cornell University Press, 1984, str. 211.

druge strane, koji su inzistirali na integritetu svog pisma, u ovom slučaju ćirilice, od kojih je političar Milenko Vesnić (autor predgovora *Gramatike*) bio jedan od glasnijih pristaša. *Gramatika*, dakle, donosi određeni hibrid hrvatskoga i srpskog jezika. Pronađeni kompromis ima nekoliko evidentnih manifestacija. Prvo, glede imena jezika. Sam naslov knjige sugerira da je gramatika *srpskog jezika*. Na stranici 6, međutim, drugi uvod koji definira jezik nosi naslov: *La Langue Serbo-Croate*. Tvrdi se:

“Les Serbes et les Croates écrivent et parlent une même langue. On y distingue des nuances dialectiques peu margées, entre le ‘sud’ (Bosnie, Herzégovine, Dalmatie, Monténégro) et l’ ‘est’ (Hongrie du sud, part de la Croatie, Serbie, Macédonie). L’alphabet seul deffère: les Croates emploient l’alphabet latin, avec divers signes spéciaux; les Serbes emploient l’alphabet cyrillique, c’est-à-dire, á quelques lettres près, l’alphabet russe.” (6)

Zaključak: jedino što razlikuje srpski i hrvatski jest pismo. Još glede hibridnog oblika jezika, zanimljiva je preporuka oblika futura. *Elementarna gramatika* preporučuje isključivo futur s infinitivom (47), s time da se i ne spominje mogućnost uporabe oblika prezenta s veznikom *da*.

U daljnjoj vježbi, dosljedno s početnim objašnjenjem, da je jedina razlika između srpskog i hrvatskog jezika u uporabi pisma, autori navode slijedeće rečenice kao primjere “srpske”, odnosno “hrvatske” verzije:

Version serbe. (na ćirilici) Ded je star. - Otac je zdrav. - Majka je dobra. - Dete je slabo. - Brat je mlad. - Sin je lep. - Sestra je mlada. - Voda je bistra. - More je duboko. - Nebo je vedro. - Domovina je draga. - Sunce je sjajno. - Vazduh je čist.

Version croate. (na latinici) Brat je lep. Dete je malo. Majka je slaba. Društvo nije veliko. Kuća nije visoka. Sin nije jak. Sestra nije mlada. Pero nije dobro. Ribar nije bogat. Je li ribar zdrav? Je li vazduh čist? Što je pas? Pas je životinja. Je li unuk mali?” (18)

Prijevod narodne pjesme *Oranje Marka Kraljevića*, što se nalazi na str. 69-70, bio bi istraživačima zanimljiviji predmet da tu nije problem dvojnog autorstva, što čini nemogućim bilo kakav pokušaj atribucije prevodilačkog rada.

Rječnik (*Lexique*, str. 71-109), međutim, što se nalazi na kraju knjige, služi kao kontrast inače strožem srpskom odabiru riječi u samim vježbama. Taj odabir, naravno, ne iznenađuje, jer je osnovna namjena ove knjižice pripomoć francuskim časnicima na srpskoj fronti. Dapače ono što je ovdje neočekivano je nazočnost, makar samo u završnom dijelu, u rječniku, obilja hrvatskih riječi pored srpskih, koje služe kao definicije navedenim francuskim pojmovima, npr.: “*fourchette* - vilica, viljuška” (85), “*lacet* - vrpca, uzica, podvezica” (89), “*jardin* - vrt, bašta” (88), etc. a to odaje Ujevićev utjecaj, jer tko bi drugi među navedenim suradnicima držao potrebnim uključiti hrvatski vokabular u knjižicu ovakve namjene?

Najbogatiji izvor Ujevićeva doprinosa *Elementarnoj gramatici*, međutim, same su jezične vježbe. Brojne su rečenice dosljedno primijenjene vojnoj nakani knjige:

Barut je dobar, a vojnik je odličan. (str. 19); Od Pariza do Soluna treba više dana. (21); Gde živi vojnik? (21); Les Français sont les ennemis des tyrans (datif). (21); Austrija i Nemačka su u ratu s Rusima, Francuzima i Englezima. (22); Srpski narod je danas u ratu s Austrijancima i Bugarima. (22); Oficiri vode vojnike u boj. (22); Ovaj rat s neprijateljima je dug i krvav. (23); Rat se vodi oružjem i novcem. (23); Je li ovaj đeneral brat tvoga oca? (21); Je li naš predstavnik još u Petrogradu? (39); Ko će pobijediti u evropskome ratu? (56); Gdje se danas vodi glavna borba? (57)

I francuske:

La guerre est longue et difficile. (19); Les Anglais sont en guerre avec les Autrichiens et les Bulgares. (21); Les soldats combattent l'ennemi. (51); Les soldats défendent la liberté de la patrie. (57)

Pored fraza s ratnim naglaskom ima ih i s ideološkim usmjerenjem, npr.:

“Les Sloènes et les Serbes sont les frères des Croates. (21); Hrvati i Slovenci su braća Srbima. (22); Srbi, Hrvati i Slovenci jesu jedan narod.” (22)

Međutim, najaktualnije što se Ujevićeva utjecaja tiče jesu rečenice koje nam, izravno ili neizravno, odaju njegove osobne preokupacije, još izraženije u tako neočekivanom kontekstu. Prvi takav primjer nalazi se usred posve konvencionalnih vježbi o pridjevu (*Exercices sur l'adjectif*):

“Je li ovaj dan lep? - Je li moja sestra dobra? - Onaj lepî dan. - Jabuka je crvena; gdje je ona crvenâ jabuka? - Čije je ono krasnô dete? - Dete moga prijatelja je krasno. - Moj stric je vrlo uman čovek. - Moj otac se ne šeta po ovome kišovitom vremenu. - *Moja je soba hladna. - U hladnoj sobi nije ugodno.*¹⁰ - Petrova baba je slepa. - Narodnâ volja je sveta. - Ovaj grad je bogat.” (33)

Neposredno nakon tog ulomka, unutar iste vježbe, Ujević se opet oglašuje svojom kozmičkom širinom:

“*Misao je slobodna. - Zna li, što je Slobodnâ Misao?* - Zid je visok; čija je ona visôka kuća? - Ona knjiga je nova. - Brat čita novî roman Anata la Fransa. - U ruci dobra pisca pero je zlatno. - Novine nisu skupe. - Vreme je dragoceno.” (33-34)

Već prethodna dva ulomka pokazuju raspon tema što nadilaze zadane okvire vojnog priručnika. Međutim, Ujević, odnosno Ouyévitch, i Lanux idu dalje. U vježbi s brojevima (*Exercice sur le nombre*), oni se otvoreno legitimiraju:

“Dan ima dvadeset i četiri časa. - Koliko je časova? - Oko sedam sati. - Koji je prvi dan sedmice? Nedelja. - Drugi je poneđeonik, treći utor-

¹⁰ Kurziv u ovom i sljedećim pasusima moj, E.E.B.

nik, četvrti sreda, peti četvrtak, šesti petak, sedmi subota. - Mesec je dvanaesti deo godine. - Mi živimo u dvadesetome stoleću. - Danas je prvi maj. - Koliko je sada godina predsedniku francuske Republike? - Car Nikola II vlada Rusijom već dvadeset i jednu godinu. - Od prvoga udarca hrast ne pada. - Proleće traje tri meseca. - *Ja imam dvadeset i četiri godine.* - Za rata pismo iz Pariza stiže u Ženevu za dva dana." (44)

A odmah zatim, na francuskom:

"L'année a 12 mois, les mois a 30 jours ou 4 semaines, et la semaine a 7 jours. Janvier est le premier mois de (y) l'année. - Le chène ne tombe pas au premier coup. - *J'ai 28 ans.* - Le mercredi est le troisième jour de la semaine. - En 1912 fut la bataille de Kumanovo. - Le 429e jour de la guerre. - Kosovo eut lieu (fut) au XIVe siècle." (44)

Elementarna gramatika objavljena je prvi put 1915., Ujević je rođen 1891. a De Lanux 1887. Dakle imali su zaista dvadeset i četiri, odnosno dvadeset i osam godina. Ova zabavna podudarnost ne može služiti kao dokaz da je Ujević autor svih srpskih rečenica dok bi De Lanux stvorio sve što je na francuskom, ali svakako pridaje jezičnim vježbama osobni pečat, i dopušta nam da tražimo u daljem tekstu još znakova njihova osobnog utjecaja. A ima ih na pretek. Primjerice prvi odlomak u poglavlju o zamjenicama (*Exercices sur le pronom*):

"Nisam video tebe, ali sam video tvojega brata. - Nisam te ni video. - Ja njoj govorim, ali je ona gluha. - Što si joj kazao? - Ja govorim baš tebi. - Veruj, kada ti ja tako govorim. - *Jeli ti stalo do nje?* - *Meni nije ni malo do ženâ.* - Govorili su mi svašta o tebi. - A što ti misliš o meni? - Ko te ne zna, skupo bi te platilo! - Tebe svak dobro zna. - Sećaj me se, i ne zaboravi me! - Jao vama! - Njoj je svejedno, ali njemu nije. - Jeste li bili sa mnom u muzeju? - Njima ne ide baš najbolje. - Ko se hvali, sam se kvvari." (39)

A u francuskom dijelu iste vježbe:

Je l'aime, mais elle ne m'aime pas. (39)

U *Exercices sur le verbe auxillaire* nalazimo primjere aorista i kondicionala:

"*Bio bih odavno gotov, da nije rata.* - Bejaše jednom jedan kralj i u njega tri sina. - Ne bejaše ni jednoga dana bez ljubavi i veselja. - *Zašto bih ja bio lud?* - Budite ljubazni, gospodine, i dodajte mi nož. - Ja ne bih nikada bio tako lukav. - U kući ne bejaše ničega. - Tu ne bejaše žive duše." (51)

Čitanje ovih rečenica u slijedu stvara neobičan dojam skoro poetskih kontrasta. Znamo da se Ujević tih godina mučio upisom na Sorbonneu zbog svoje starosti; čak je s tim u vezi došao u sukob s Milenkom Vesnićem¹¹ oko molbe da mu Srpska ambasada u Parizu mijenja godinu rođenja na

¹¹ "... ja ne pristajem da ja radim zbog *Vesnićevoga carizma* od kojeg sam uzalud iskao i najblažu satisfakciju. Uostalom, meni dvjesta ili trista franaka na mjesec ne može nikako biti pravedna ošteta za nanesene uvrede, za zapriječeni rad, za ukradenu godinu." (SD, XIV, 245)

određenim dokumentima, tako da bi imao pravo dalje studirati, a što su odbili učiniti; prva rečenica u gornjem nizu vjerojatno aludira na taj problem. Ujevićeva bolna preokupacija s ludilom zrači rečenicom: "Zašto bih ja bio lud?"

I u francuskim pasusima nalaze se neočekivane fraze koje isto tako odskakuju od dominantne vojne teme gramatike kao cjeline:

"Comprenez-vous ce qu'ils disent? - Qu'avez-vous lu aujourd'hui á la bibliothéque? - Ils chercheront éternellement le bien. - Nous aurions lu ce livre. - Vous ne désirezerez pas voyager. - Demande toutes sortes de choses! - Nous avons oublié la véritable sagesse." (57)

Među razgovorima što se nude u vježbama kao pripomoć osobama koje traže hotelske sobe, putuju vlakom, i druge teme uobičajene za jezični priručnik, nailazimo i na jedan koji odaje crte Ujevićeva svakodnevnog života:

"Gdje ste bili jutros, dragi gospodine? Bio sam u Narodnoj Biblioteci. Je li moj drug u Biblioteci? Nije. Dok sam ja bio, nije ga bilo." (52)

Grammaire Élémentaire de la Langue Serbe dolazi nam iz Ujevićevih davnih pariških godina kao sablasni podsjetnik na probleme i strahove što su ga mučili u to doba. Već je, čini se, prisutna njegova averzija prema ženama, već vidljiv strah od ludila, a nalazimo i na njegove omiljene riječi kao primjere deklinacije i konjugacije (npr. *vrelo*, str. 11; *radost*, str. 15; *slobodan*, str. 28 i 29; *zapevati*, str. 54, itd.), u vježbama i u rječniku na kraju knjige. I makar ne možemo tvrditi sa znanstvenom sigurnošću da je Ujević, i nitko drugi, autor bilo kojeg ulomka, *Elementarna gramatika* odiše njegovim autorским udjelom.

Što se tiče jezičnog pitanja, ne treba pretjerivati u tvrdnjama da je Ujević bio prisiljen prigrliti Vesnićevu interpretaciju jezika, i da je zatim hrabro ubacivao hrvatske riječi gdje je god mogao, jer je u to vrijeme i inače bio sklon unitarističkom konceptu ujedinjenja Južnih Slavena na kulturnom planu. Međutim zna se, da se on povukao nakon pariškog perioda te se odrekao svojih prethodnih gorućih političkih pogleda, pa njegovo sudjelovanje u autorstvu ove *Gramatike*, s kompromisima što ih je takva suradnja zahtijevala, možemo držati za jednu od faza što su prethodile njegovu razočaranju u dramatičnom razvoju događaja Prvoga svjetskog rata.

Nadamo se da bi objelodanjenje ovoga znanstveno-popularnog a propagandnog djelca moglo omogućiti istraživačima bolji uvid u mnoga pitanja. Koliko god slutimo o Ujeviću, a mora se priznati da on ima jednu od najdokumentiranijih biografija među hrvatskim pjesnicima, opet se osjeća kao da jedva, i zaista malo, znamo o tom zagonetnom životu.

SUMMARY

The paper, for the first time in the science, gives the information on grammar and culture from *Grammaire Élémentaire de la langue Serbe* edited at the beginning of the First World War. Although frequently mentioned the *Grammar* has been inaccessible up to now. It is the work of the young Tin Ujević and a distinguished French publisher Pierre de Lanux. The *Grammar* was written in a scientific as well as popular style for the readers in political and military circles. It also shows Ujević's contribution to the language, its lexical and syntactic levels corresponding to his poetry of the period.